

Internaționalizarea IMM-urilor din România în perioada pandemiei *Insight-uri din sectorul IT&C*

Andreea Mitan

Osatura lumii, așa cum a început ea să se definească odată cu Prima Revoluție Industrială, acum aproape trei sute de ani, se transformă în ultimele decenii sub influența noilor tehnologii. Ne aflăm la începutul celei de-a Patra Revoluții Industriale, care pare în acest moment că va conduce la ștergerea liniilor de demarcație dintre sfera biologicului, sfera fizică și sfera digitală (Schwab, 2016) și care pare că va da ocazia muritorilor să trăiască într-un Multivers *man-made*, în care realitatea augmentată (*augmented reality*, AR), realitatea virtuală (*virtual reality*, VR) și realitatea fizică se vor împleti într-o manieră sperăm mai puțin înspăimântătoare decât cea înfățișată în seria de filme *Matrix*. Cele mai recente declarații ale lui Mark Zuckerberg (2021) referitoare la planurile de dezvoltare ale Meta (noul brand care cuprinde Facebook, Instagram și WhatsApp) ne arată că evoluțiile în acest domeniu vor fi disruptive și vor genera schimbări potențial majore în multe arii ale experienței umane.

Privind tabloul mondial de la o altă distanță vedem cum noi poli de putere se conturează și se dezvoltă în strânsă legătură cu răspândirea tehnologiei informației și a comunicațiilor

(domeniul IT&C), cu adoptarea pe scară largă a digitalizării și cu transformarea Internetului într-un fel de zeitate care are răspunsul „corect” pentru aproape orice fel de întrebare. Informația care contează este codificată, transportată și recepționată de votanți și de cumpărători cu ajutorul marilor corporații care domină Internetul, în modurile în care aceste companii aleg ca acest lucru să fie posibil. Denumirile unor actori economici precum Meta, Alphabet (fostul Google), Amazon, Cambridge Analytica, Microsoft, IBM, Oracle, Samsung Electronics, Apple, Huawei, Sony, Hitachi, Dell Technologies, Lenovo, LG Electronics sunt deja binecunoscute cititorilor. Iar unele dintre aceste companii au cifre de afaceri anuale care depășesc cu mult PIB-ul unor țări, și nu vorbim despre țări foarte mici sau foarte îndepărtate. În 2020, de pildă, Amazon a avut o cifră de afaceri de peste 386 de miliarde de dolari (Statista, 2021), în vreme ce România a avut un PIB de 248,7 miliarde de dolari (Banca Mondială, 2021). Implicații multiple sunt ușor de intuit și o mică strângere de inimă parcă își face loc. *Qvo vadis?*

Dinamica dezvoltării tehnologiei și evoluția inteligenței artificiale (AI), digitalizarea, adoptarea *Internet of things* (IoT), inovațiile cu aplicabilitate în medicină, agricultură și educație, dezvoltarea sistemelor economice și apariția unor noi modele de afaceri (platformele, *sharing economy*), utilizarea în mod diferit a inteligenței colective și a resurselor rețelelor umane (*crowdsourcing*), noile instrumente de modelare a opiniei publice, noile fenomene și patologii comunicaționale asociate (*infodemia, fake news, ampliganda*), au constituit deja subiectul mai multor dezbateri și unui număr mereu în creștere de studii. Unii autori vorbesc despre o Mare Regresie (Geiselberger, 2017), alții aduc în discuție o Mare Resetare (Schwab, 2021)¹.

---

¹ Pentru mai multe detalii vă propun să parcurgeți volumul *Marea resetare* semnat de Klaus Schwab și să urmăriți pozițiile prezentate de participanții la Davos în 2020.

Alături de ei stau cercetători care atrag atenția asupra unor noi trenduri sociale și demografice, dintre care unele au fost reflectate în tușe îngroșate de producții *popular culture* cum este serialul sud coreean, difuzat de Netflix, *The Squid Game* (Jocul Calamarului) (2021).

Mai este doar un pas până când omul va fuziona cu mașina pentru a da naștere unei noi specii, iar acest lucru pare să fie inevitabil, spun voci precum Elon Musk sau Varujan Pambuccian. Transumanismul, postumanismul au publicul lor. Mai este doar un pas până când singularitatea tehnologică va fi realitate, șoptește un glas. Și-apoi să te ții! Ne paște o evoluție accelerată. Poate-poate o să devenim o civilizație planetară (raportat la scala Kardashev, Pământul este sub nivelul 1, pentru că abia dacă poate utiliza toate sursele de energie disponibile pe planetă). Futurologii și *some of the big guys in tech* anunță aceste evoluții ca fiind predictibile și realiste. În marele ceaun al istoriei ingredientele supei mondiale pare că fierb, gata să dea în clocot, pentru a genera „cer nou și pământ nou”. Poate că e prea devreme pentru cuvintele biblice și pentru gânduri de renaștere. Sau poate că nu? Cea mai recentă plagă și urmele sale, respectiv virusul SARS-CoV-2 și pandemia pe care a generat-o, sunt doar combustibil suplimentar pus pe focul care deja ridicase la nivelul de fierbere temperatura „supei”, spun unele voci. Așa să fie? Dacă am fi avut acces la bazele de date uriașe ale marilor actori din tech, poate că am fi putut oferi răspunsuri *backed by data*. Dar n-avem. Așadar rămânem la resursele noastre obișnuite – propria rațiune și lucrările altor autori – și încercăm în paginile ce urmează să oferim câteva informații care să-l ajute pe cititor să răspundă unor întrebări care poate îl preocupă zilele acestea.

România – o țară cu Internet de mare viteză, în căutare de proiect

Loredana Radu și Paul Dobrescu (2019) numeau România, cu mai puțin de un an înainte de începerea pandemiei, „o țară fără proiect”, arătând că suferă de slăbiciuni structurale, că se confruntă cu un accentuat fenomen de *braindrain*² și că are nevoie să își reevalueze strategiile cu privire la capital. Bunăstarea a fost, aici, o lungă perioadă de timp o temă care a preocupat preponderent persoane particulare, care se gândeau la propriul destin, și mai rar decidenți și actori politici care au și care au avut puterea de a desena și de a pune în operă masterplanuri care să genereze un progres semnificativ, pe termen lung, și bunăstare la nivel societal, și nu doar la nivel individual sau de grup (de interese). După criza din 2008, în România „progresul în ce privește reformele structurale a fost inegal”, dar apartenența la Uniunea Europeană (de a cărei piață internă România depinde în procent de aproximativ 70% pentru comercializarea produselor) și exporturile de bunuri industriale, alături de producția agricolă, au sprijinit o creștere susținută a economiei țării între 2013 și 2017 (CIA, f.a.). Surprinzător poate, dacă luăm în calcul dezamăgirea și chiar lehamitea pe care mulți români le simt atunci când se gândesc la starea generală a propriei țări, impactul pandemiei recente asupra economiei României nu a fost foarte mare, contracția PIB-ului atingând 3.9% în 2020 (Roșu, 2021), deși estimările erau mult mai pesimiste (Comisia Europeană, 2020). Câteva luni mai târziu, în iunie 2021, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) preconiza că PIB-ul României va avea un avans de 6% în acest an, iar în toamna lui 2021 aceste date au fost corectate la 7.2%, estimările curente arătând că în 2022 creșterea ar urma să se modereze la 3.8%,

² Termen în limba engleză, tradus în limba română prin „exodul intelectualilor” sau „exodul creierelor”, și care desemnează emigrarea masivă a unor grupuri de persoane bine pregătite profesional.

deși atât investițiile, cât și exporturile se consideră că se vor îmbunătăți gradual (D.P., 2021a). Aceste predicții au, firește, un grad mare de incertitudine, generată în principal de evoluția pandemiei, dar fie și așa, nu sunt semne rele.

În ce privește investițiile realizate cu sprijinul băncilor, ultimii doi ani arată evoluții predictibile: în 2020 afacerile mici și mijlocii din România au solicitat băncilor sprijin pentru capitalul de lucru, în vreme ce prima parte a anului 2021 a venit cu un apetit crescut pentru finanțarea investițiilor pe termen mediu și lung, incluzând adoptarea de măsuri de digitalizare și de extindere a activității (F.B., 2021). Unele bănci din România au raportat o scădere a acestui apetit în toamna anului 2021, pe fundalul derulării celui de-al patrulea val al pandemiei și al incertitudinii politice pe plan domestic, dar și ca urmare a creșterii gradului de îndatorare a companiilor și a scăderii intensității măsurilor de susținere a economiei în 2021, de zece sau de unsprezece ori față de 2020 (F.B., 2021).

Analizând evoluția insolvențelor, observăm că anul 2020 a fost asemănător cu anul 2013 în ce privește numărul companiilor de impact (cu active de peste 1 milion de euro) care s-au regăsit în situația de insolvență iminentă, cauza principală fiind măsurile adoptate de guvernanți, la scară globală, pentru diminuarea impactului pandemiei asupra populației. 2013 este anul în care „numărul insolvențelor iminente a fost cel mai mare din istorie, ca urmare a efectelor prelungite ale crizei financiare din 2008” (Casa de Insolvență Transilvania în D.P., 2021b). Aceași sursă arată că există un impact pozitiv al schemelor de sprijin guvernamental în cazul acestor companii în 2020–2021 și că în 2022 ne putem aștepta la o creștere a numărului de insolvențe față de această perioadă, câtă vreme pandemia a accentuat dificultăți preexistente și, pentru moment, doar 293 de companii au apelat la deschiderea unei proceduri de insolvență, deși 6.654 erau în stare de insolvență iminentă în

2020. Această creștere va reflecta, probabil, doar o revenire la nivelul considerat obișnuit înainte de pandemie (D.P., 2021b).

Lucrurile nu stau pe loc, dacă ne uităm la cifre. Și totuși, 80% dintre respondenții chestionați în septembrie 2021 de INSCOP Research în parteneriat cu Verified, la comanda Strategic Thinking Group, cred că România se îndreaptă într-o direcție greșită, după ce în martie 2021 peste 70% credeau că direcția era una bună (AGERPRES, 2021). De unde vine această schimbare? Conflictele dintre actorii politici, modul în care acestea se reflectă în activitatea instituțiilor publice, o serie de decizii controversate privind revocarea din funcție a unor persoane, dinamicile îngrijorătoare din domeniul sănătății și subiectul mereu fierbinte al educației, creșterile de prețuri, toate participă la formarea unui curent de neîncredere, care poate avea evoluții dramatice.

Putem porni, fără emoții, acest demers de recuperare a încrederii și de construcție de la unele dintre topurile mondiale în care ne clasăm bine, ca țară, topuri care ne oferă în ultimii ani adevărate *ego boosts*: avem o viteză bună a conexiunii la Internet și un număr semnificativ de specialiști în IT (Nițu, 2020). Potențialul de creștere a sectorului IT&C, despre care vei citi mai multe în partea a doua a acestui capitol, este o temă recurentă în media românești, și nu degeaba: România se află pe locul patru la nivel mondial pentru viteza conexiunilor fixe la Internet, după Singapore, Thailanda și Hong Kong (Ujică, 2021), în țară fiind 5,5 milioane de conexiuni fixe și 19,5 milioane conexiuni mobile, număr care îl depășește pe cel al locuitorilor țării, dintre acestea 62% fiind de tip 4G (ANCOM, 2020). România este și țara care furnizează cei mai mulți specialiști în IT din Europa, deși țara este în deficit – în 2019 ne lipseau 15.400 de programatori (codecool, 2019). Proiectând aceste informații pe pânza celei de-a Patra Revoluții Industriale, vedem că suntem în flux, că am putea să creștem. Ce se vede

când punem în oglindă aceste date și informații mai tehnice despre mediul antreprenorial și afacerile mici și mijlocii din țara noastră? *Follow me.*

O definiție a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM-uri)

Comisia Europeană, prin Recomandarea dată în data de 6 mai 2003 (2003/361/EC), definește IMM-urile astfel:

„1. categoria microîntreprinderilor, a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM-uri) este formată din firme care angajează sub 250 de persoane și care au o cifră de afaceri anuală care să nu depășească 50 de milioane de euro, și/ sau care au un bilanț contabil total care să nu depășească 43 de milioane de euro.

2. În categoria IMM-urilor, o întreprindere mică este definită ca o întreprindere care angajează mai puțin de 50 de persoane și a cărei cifră de afaceri și/ sau al cărei bilanț contabil total nu depășește 10 milioane de euro.

3. În categoria IMM-urilor, o microîntreprindere este definită ca o întreprindere care angajează mai puțin de 10 persoane și a cărei cifră de afaceri și/ sau al cărei bilanț contabil total nu depășește 2 milioane de euro.”

Comisia Europeană a lansat în 2015 un ghid cu privire la aplicarea Recomandării 2003/361/ EC.

În România, încadrarea IMM-urilor este dată prin Articolul 9, litera d din Ordinul nr.1862/2008 pentru aprobarea schemei de ajutor de minimis *Sprijin acordat IMM pentru implementarea standardelor internaționale și pentru creșterea competitivității prin accesul pe noi piețe și internaționalizare, aferentă operațiunilor b) Sprijin pentru implementarea standardelor internaționale și c) Sprijin pentru accesul IMM pe noi piețe și internaționalizare, domeniului major de intervenție 1.1 Investiții productive și pregătirea pentru competiția pe piață*

a întreprinderilor, în special a IMM, axa prioritară 1 Un sistem de producție inovativ și ecoeficient din cadrul Programului operațional sectorial Creșterea competitivității economice, astfel:
„Art. 9. (...) d) întreprinderi mici și mijlocii (IMM) – sunt acele întreprinderi care au mai puțin de 250 de angajați și care au fie o cifră de afaceri anuală netă care nu depășește echivalentul în lei a 50 milioane euro, fie dețin active totale care nu depășesc echivalentul în lei a 43 milioane euro. Încadrarea în categoria IMM se va face în funcție de cele trei tipuri de întreprinderi: autonome, legate și partenere, astfel cum sunt acestea definite în Legea nr. 346/2004 privind stimularea înființării și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii, cu modificările și completările ulterioare, care a preluat prevederile Recomandării CE nr. 361 din 6 mai 2003 privind definiția microîntreprinderilor, a întreprinderilor mici și mijlocii, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 124 din 20 mai 2003;

(i) în cadrul categoriei de IMM, întreprinderea mijlocie este întreprinderea care are până la 249 de salariați și realizează o cifră de afaceri anuală netă de până la 50 milioane euro, echivalent în lei, sau deține active totale care nu depășesc echivalentul în lei a 43 milioane euro;

(ii) în cadrul categoriei de IMM, întreprinderea mică este întreprinderea care are până la 49 de salariați și realizează o cifră de afaceri anuală netă de până la 10 milioane euro, echivalent în lei, sau deține active totale care nu depășesc echivalentul în lei a 10 milioane euro;

(iii) în cadrul categoriei de IMM, microîntreprinderea este întreprinderea care are până la 9 salariați și realizează o cifră de afaceri anuală netă de până la două milioane euro, echivalent în lei, sau deține active totale care nu depășesc echivalentul în lei a două milioane euro”.

Câteva date despre internaționalizarea IMM-urilor din Uniunea Europeană și din România

De ce un interes aparte pentru IMM-uri, câtă vreme scriam la începutul acestui material că giganții din IT&C fac și desfac bună parte din țesătura economică a lumii? Pentru că există încă alte centre de putere care angrenează *restul lumii*. Aproximativ 90% dintre afacerile existente la nivel mondial sunt IMM-uri și pentru ele lucrează aproximativ 50% din populația activă, conform unei estimări realizate de Banca Mondială (2020). Competitivitatea și performanța acestor afaceri pe piețe domestice și internaționale, conectarea acestora la rețelele internaționale de afaceri, valorificarea capitalului intelectual pe care îl pot mobiliza sunt subiecte de interes nu doar pentru cei direct afectați de bunul mers al acestor firme, ci și pentru entități statale și suprastatale, în condițiile în care bunăstarea cetățenilor, coeziunea socială, chiar stabilitatea politică sunt influențate de sănătatea și de activitatea actorilor din mediul economic (Vătămănescu et al., 2017; Vătămănescu et al., 2019).

În vederea realizării propriei misiuni, sprijinirea IMM-urilor și consolidarea pieței unice sunt încă priorități ale Uniunii Europene, la peste 10 ani de la lansarea *Small Business Act* (2008). Deși s-au făcut progrese în arii cheie în spațiul comunitar, doar 25% dintre IMM-urile din țările membre beneficiază astăzi de oportunitățile oferite de piața unică în ceea ce privește exporturile (Comisia Europeană, 2020). Numărul și importanța IMM-urilor în economiile statelor membre sunt și ele variabile, media EU-28 fiind de 58 de IMM-uri la 1.000 de locuitori în 2018, România fiind statul cu cel mai mic număr (29/ 1.000 de locuitori), iar Cehia țara cu cel mai mare număr (115/ 1.000 de locuitori) (Hope, 2019a).

Deși încă departe de media EU-28 în ce privește numărul IMM-urilor, România a făcut progrese semnificative între

2008 și 2018 cu privire la sprijinirea antreprenorilor, depășind chiar media UE în unele aspecte (măsuri de stimulare a antreprenoriatului), și performează similar cu alte state membre în ceea ce privește oferirea unei a doua șanse antreprenorilor, administrației funcționale, acordării ajutoarelor de stat și sprijinirii internaționalizării. Accesul la finanțare, accesul la piața unică și gradul de pregătire a forței de muncă, precum și inovația sunt însă arii în care evoluțiile sunt modeste, dacă nu chiar îngrijorătoare (DIW ECON, 2018).

Performanțele IMM-urilor din România raportate la internaționalizare (așa cum sunt măsurate de CE) sunt similare celor din EU-28 (Comisia Europeană, 2019). Un punct nevralgic, cu potențial impact pe termen lung asupra competitivității IMM-urilor din România, este constituit de inovare și de personal. Raportul *SBA Fact Sheet* din 2018 (Comisia Europeană, 2018) arată că performanțele IMM-urilor din România erau cele mai slabe din Uniune în ce privește categoria Calificări & Inovație (*Skills & Innovation*), lucru care se explică prin: creșterea slabă a numărului firmelor care investesc în programe de training pentru angajați (24,1% în 2010 și 26,7% în 2015 în RO, față de 72,6% media UE), numărul mic de firme din România care investesc în pregătirea personalului pentru lucrul cu IT&C (3,57% RO, 20,07% media UE), numărul mic de angajați cu abilitățile necesare pentru a folosi IT&C (8,59% RO, 17,77% media UE), inovarea la nivel de produs sau proces (4,29% RO, 30,9% media UE), sau inovarea la nivel organizațional și în ce privește tehnicile de marketing folosite (8,74% RO, 34,89% UE). Schimbările prezentate de ediția din 2019 a *SBA Fact Sheet* arată că situația nu s-a îmbunătățit, ci chiar s-a înrăutățit față de 2012 (Comisia Europeană, 2019). Singurul indicator care, în 2015, a părut a fi peste media EU-28, *Innovation rate*, se referă la declarațiile antreprenorilor cum că produsul lor ar fi unul inovativ, și nu pare să descrie un trend, spun autorii studiului.

Deși investițiile în personal și capacitatea de a inova a IMM-urilor din România sunt încă modeste, valoarea adăugată adusă de IMM-urile din România în perioada 2017–2018 a crescut cu 14,6%, iar numărul de angajați cu 2,6% (Comisia Europeană, 2019). Creșterea este similară cu media EU-28 2007–2018, când valoarea adăugată adusă de IMM-uri la nivelul Uniunii a crescut cu 14,3%, în condițiile creșterii cu 2,5% a numărului de angajați (DIW ECON, 2018). Un studiu asupra domeniilor în care operează actorii economici care au adus această creștere ar fi interesant, raportat la dinamica din celelalte state membre, în condițiile în care între 2009 și 2017 România a înregistrat o creștere a cererii interne cu 45.6%, de două ori mai mult față de media EU-28 (21,2%), lucru care a constituit un factor puternic de sprijin pentru IMM-uri (Hope, 2018, p. 82).

Dacă privim situația exporturilor făcute de IMM-urile din EU-28, observăm că în perioada 2012–2018 ele au crescut cu 20%, în jur de 80% din exporturi fiind făcute intracomunitar în 2016. Valoarea exporturilor făcute de IMM-urile din România a fost însă de doar 0,9% din total în 2015 (EUROSTAT citat în Hope, 2018). La nivelul anului 2016, 81% dintre IMM-urile exportatoare din România au ales ca piață țintă piața unică, mai mult decât media de 69% EU-28, în creștere semnificativă raportat la anul 2008 și similar cu Finlanda, Polonia și Portugalia (Hope, 2018, p. 86).

Înainte de începerea pandemiei de coronavirus, IMM-urile din România priveau cu interes creșterea cererii pe piața externă (64,29%), 20,75% urmărind intensificarea exporturilor proprii, iar 35,31% căutând să penetreze piețe noi, interne și internaționale. Internaționalizarea era una dintre prioritățile IMM-urilor, alături de pregătirea și de asigurarea resursele umane necesare bunei funcționări, așa cum reiese din Carta Albă a IMM-urilor din România (2019), realizată cu sprijinul Consiliului Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR). Deși datele cu privire la aspirațiile

antreprenorilor din România pentru perioada următoare este posibil să fie diferite, ca urmare a evoluției pandemiei, procesul de internaționalizare a IMM-urilor din România va continua să atragă jucători de dimensiuni mici și mijlocii în anii următori, mai ales în cazul unor sectoare care depind de piețele externe.

Sub aspect teoretic, internaționalizarea IMM-urilor este un subiect care atrage de peste patruzeci de ani atenția cercetătorilor. Literatura de specialitate prezintă două mari tipuri de strategii de internaționalizare pe care le adoptă IMM-urile: internaționalizarea graduală și internaționalizarea accelerată. Internaționalizarea graduală (Johanson & Vahlne, 1977) apare ca rezultat al dezvoltării organice a firmei și se conturează pe măsură ce firma trece printr-un proces de învățare pornind de la experiențele pe care le are (Zahra, Ireland & Hitt, 2000) și bazându-se pe experiența de muncă a managerilor, inclusiv pe experiența acestora pe poziții de management în alte țări, precum și pe fungibilitatea resurselor (Sapienza, Autio, George, & Zahra, 2006). Atunci când IMM-ul urmărește însă o internaționalizare accelerată, lipsa de experiență directă a firmei, care ar fi generat acumulare de cunoștințe, trebuie compensată prin atragerea și retenția unor angajați, nu doar a celor care ocupă poziții manageriale, care să dețină deja cunoștințele necesare firmei (Sapienza et al., 2006). Spre exemplu, IMM-urile cu vocație globală (*born-global*), care aplică în mod susținut o strategie de internaționalizare accelerată, care își definesc de la început o viziune globală și propun spre vânzare produse unice, cu potențial pe piața globală, au o strategie deliberată de acumulare a cunoștințelor tradusă în politicile de personal (Gabrielsson et al., 2008). Din perspectiva Uniunii Europene (2014, p. 10), internaționalizarea IMM-urilor privește toate activitățile care situează într-o relație semnificativă economic un IMM cu un partener străin, incluzând exporturile, importurile, investițiile străine directe, subcontractarea internațională, cooperarea tehnică

internațională, partenerii putând fi ambii din state membre UE sau nu.

Ediția din 2020 a *Cartei Albe a IMM-urilor din România* ne arată cum au evoluat în primele luni de la debutul pandemiei de coronavirus planurile de internaționalizare ale antreprenorilor din România. Poate că cea mai importantă informație referitoare la parcursul internațional al IMM-urilor românești raportat la perioada de început a pandemiei este aceea că 70,10% dintre participanții la studiu au afirmat că sursa de creștere primară pentru afacerile pe care le conduceau urma să fie **cererea internă**. Alte surse de creștere menționate au fost utilizarea noilor tehnologii (55,08%), stabilirea unui parteneriat (51,69%), asimilarea unor noi produse (48,18%), accesarea de granturi (46,49%), penetrarea unor noi piețe (44,31%), transformarea digitală a afacerii (41,53%), intensificarea exporturilor (31,96%). În ce privește exporturile, intensitatea acestora a fost evaluată pe o scală de la 1 la 3 la valoarea 1,36, în vreme ce creșterea cererii pe piața internă a atins 1,75 pe aceeași scală, ocupând primul loc pe scara importanței acordate de respondenți. IMM-urile tinere, înființate în urmă cu mai puțin de cinci ani, tindeau să se bazeze cel mai puțin pe exporturi (28,89%), în vreme ce IMM-urile cu vechimi între zece și cincisprezece ani considerau exporturile o sursă mai importantă de creștere (39,74%). IMM-urile din industrie (36,53%), urmate de IMM-urile din transporturi (31,25%), servicii (25,66%), comerț (25,42%) și construcții (20%) au declarat că sunt interesate de intensificarea exporturilor (Nicolescu, 2020a, p. 39). Gradul în care IMM-urile erau atrase de perspectiva asimilării de noi produse, de intrarea pe noi piețe și de creșterea exporturilor era proporțională cu dimensiunea afacerii, microîntreprinderile tinzând să fie mai atrase de perspectiva semnării unor parteneriate (52,44%) și accesării de granturi (47,29%) (Nicolescu, 2020a, pp. 34–37).

Principalele obstacole în calea dezvoltării afacerilor care reies din analiza datelor prezentate în același volum sunt incertitudinile cu privire la evoluțiile viitoare (55,69%), scăderea cererii domestice (52,42%), suspendarea activității drept urmare a evoluției pandemiei (49,03%), pregătirea și retenția angajaților (47,09%), birocrăția (43,70%), creșterea costurilor cu salarizarea (40,92%), politicile fiscale excesive (40,44%) (Nicolescu, 2020a, p. 39). Dintre acestea, creșterea costurilor cu salarizarea pare a fi cea mai importantă temere (4,13, pe o scală de la 1 la 5), urmată de oprirea temporară a activității ca urmare a evoluției pandemiei (2,38), și de diminuarea cererii interne (2,19) (Nicolescu, 2020a, p.41). Aceste informații sugerează că un număr semnificativ de IMM-uri din România sunt dependente de cererea internă, că activitățile lor sunt/ au fost afectate negativ de măsurile de tip *lockdown* impuse de guvern în primăvara lui 2020 și că se temeau de apariția unor posibile dificultăți financiare pe termen scurt.

În ansamblu, starea curentă a mediului economic din România a fost evaluată drept nefavorabilă dezvoltării afacerilor de către majoritatea respondenților (55,43%), în timp ce 33,46% dintre aceștia consideră situația ca fiind neutră, iar 11,11% o consideră pozitivă. O serie de influențe negative contextuale modelează aceste opinii, dintre care cele mai intense reflectă temerile cu privire la evoluția pandemiei și implicațiile pe care acest lucru le poate avea (56,17%), starea economiei globale (43,95%), predictibilitatea scăzută a evoluțiilor din mediul de afaceri din România (42,13%), birocrăția excesivă (41,77%), capacitatea limitată a guvernului și a altor autorități de a gestiona problemele economice (31,96%) și schimbările legislative (24,46%) (Nicolescu, 2020a, p. 54).

Mai îngrijorător este faptul că în perioada 2018–2020 48,40% dintre IMM-urile din România au înregistrat performanțe mai slabe decât în ultimii ani, 38,8% nu au înregistrat vreun

fel de schimbare, și doar 13,33% au raportat o intensificare a activității (Nicolescu, 2020b, p. 55). Evaluând activitatea din aceeași perioadă a unor alte afaceri de tip IMM pe care le cunosc bine (furnizori, clienți, afaceri ale unor prieteni etc.), respondenții au observat că 12,89% dintre aceste afaceri au intrat în incapacitate de plată, 28,66% și-au redus activitatea, 31,17% par a nu fi înregistrat vreun fel de schimbări în ce privește nivelul de activitate, iar 21,29% și-au sporit activitatea (Nicolescu, 2020b, p. 56). Multe microîntreprinderi (51,60%) au fost nevoite să își reducă activitatea în acești doi ani, în timp ce firmele mici (48%) și medii (57,38%) au reușit să își mențină nivelul de activitate; 13,94% dintre microîntreprinderi și-au intensificat activitatea, un procent similar dintre companiile mici (13,60%) raportează o creștere a activității, în vreme ce doar 6,56% dintre afacerile medii au crescut în aceeași perioadă (Nicolescu, 2020b, pp. 58–59).

În primele cinci luni ale anului 2020 multe IMM-uri românești și-au redus activitatea (60,77%), 12,25% au falimentat, 20,73% au reușit să își mențină constant nivelul de activitate și doar 6,25% au găsit resursele și inspirația pentru a crește (Nicolescu, 2020b, p. 57). Aceste date sugerează că numeroase IMM-uri românești au trebuit să gestioneze dificultăți în perioada turbulentă marcată de criza sanitară. Un procent de 31,94% dintre respondenți au arătat că în primele cinci luni ale anului 2020 cifra lor de afaceri a fost destul de afectată de situația economică a României la acel moment, 29,66% afirmă că impactul asupra cifrei lor de afaceri a fost sever, iar 21,55% evaluează impactul ca fiind semnificativ (Nicolescu, 2020b, p. 59). Perspectivele de creștere economică în România în prima jumătate a anului 2020 erau modeste, 3 din 5 respondenți considerând că în 2020 condițiile economice urmau să se înrăutățească, optimismul caracterizând cu precădere afaceriștii din regiunea București-Ilfov (19,08%) (pp. 64–65). Peste 70% dintre respondenții care reprezintă IMM-

uri din industrie (70,79%) credeau că situația economică va fi mai proastă în viitorul apropiat, temeri împărtășite de 79,41% dintre IMM-urile din construcții, 56,90% dintre IMM-urile din comerț, 66,67% dintre IMM-urile din transporturi și 69,27% dintre operatorii IMM din servicii (p. 65).

Cu toate acestea, cei mai mulți respondenți se așteptau la dificultăți pe termen scurt și sperau la o redresare completă a propriilor afaceri în termen de șase până la douăsprezece luni, considerând că acest orizont de timp este suficient pentru revenirea la cifra de afaceri pe care o aveau înainte de începerea pandemiei (p. 71). În ansamblu, 43,94% dintre IMM-urile românești au pierdut clienți în 2020 și 47,26% au înregistrat profituri mai mici, exporturile scăzând în cazurile a 35,44% dintre companiile din lotul investigat (Corcodel, 2020, p. 110).

În 2019, doar 28,33% dintre aceste companii operau la capacitate maximă de producție pentru a acoperi cererea, iar 33,90% lucrau la 75% din capacitate. Evoluția nu se arăta încurajatoare în 2019: numărul de comenzi a scăzut pentru 46,11% dintre companii, vânzările fizice au scăzut cu 43,96%, numărul de clienți a scăzut pentru 43,94% dintre companii, exporturile au scăzut pentru 35,44% dintre acestea, profiturile au scăzut pentru 47,26% și 21,49% au fost nevoite să reducă din personal în 2019 (Corcodel, 2020, pp. 109–110). Vorbim, așadar, de existența unor tendințe de scădere a performanțelor economice în ce privește IMM-urile românești începute înainte de momentul declanșării pandemiei, pe fondul cărora s-au suprapus temerile cu privire la impactul măsurilor de limitare a efectelor negative ale pandemiei. Cu toate acestea, măsurile guvernamentale de sprijin a actorilor economici aplicate în perioada 2020–2021 (schema de ajutoare de stat, sprijin financiar în vederea plății salariilor, amânarea plății taxelor, garantarea împrumuturilor, acordarea de împrumuturi directe pentru anumite sectoare etc.) au avut un impact pozitiv (Hope, 2021).

Perspective asupra internaționalizării IMM-urilor din sectorul IT&C în România

Sectorul IT sau sectorul IT&C?

În România sectorul IT&C include companii înregistrate la Oficiul Național al Registrului Comerțului (ONRC) cu coduri din categoria J, care se referă la activități din sfera „Informații și comunicații”. Cele mai multe companii care operează în acest sector aleg un cod CAEN [Clasificarea Activităților din Economia Națională, <https://caen.ro/>] din clasele **58 – Activități de editare** (582 – Activități de editare a produselor software, 5821 – Activități de editare a jocurilor de calculator, 5829 – Activități de editare a altor produse software), **61 – Telecomunicații** (611 – Activități de telecomunicații prin rețele cu cablu, 6110 – Activități de telecomunicații prin rețele cu cablu, 612 – Activități de telecomunicații prin rețele fără cablu, 6120 – Activități de telecomunicații prin rețele fără cablu (exclusiv prin satelit), 613 – Activități de telecomunicații prin satelit, 6130 – Activități de telecomunicații prin satelit, 619 – Alte activități de telecomunicații, 6190 – Alte activități de telecomunicații), **62 – Activități de servicii în tehnologia informației** (620 – Activități de servicii în tehnologia informației, 6201 – Activități de realizare a soft-ului la comanda (software orientat client), 6202 – Activități de consultanță în tehnologia informației, 6203 – Activități de management (gestiune și exploatare) a mijloacelor de calcul, 6209 – Alte activități de servicii privind tehnologia informației), **63 – Activități de servicii informatice** (631 – Activități ale portalurilor web, prelucrarea datelor, administrarea paginilor web și activități conexe, 6311 – Prelucrarea datelor, administrarea paginilor web și activități conexe, 6312 – Activități ale portalurilor web, 639 – Alte activități de servicii informaționale, 6391 – Activități ale agențiilor de stiri, 6399 – Alte activități de servicii informaționale n.c.a.).

La nivelul simțului comun, distincția dintre sectorul IT (codurile CAEN 62 și 63) și sectorul IT&C este uneori subliniată, alteori nu. Unele voci susțin că entuziasmul românilor cu privire la performanțele în IT ar trebui analizat cu datele în față, eliminând din ecuație toate cifrele care se referă, de fapt, la sectorul comunicațiilor, care, spun aceștia, ar transforma statisticile, dându-ne senzația că la nivel național suntem deosebit de performanți în IT, deși numere mari provin, de fapt, din sfera comunicațiilor (Guga & Spătari, 2021). Înțelegem de ce, câtă vreme companii gigant din telecomunicații – Orange, Telekom, Vodafone – și agenții de știri, firme care editează carte sau produc filme au coduri CAEN apropiate. Dificultatea definirii vine și din alte surse, așa cum arată aceiași autori: există și companii din alte domenii, cum ar fi cel auto, bancar sau al serviciilor de suport, care derulează activități din sfera IT, fără a avea coduri CAEN din aceste categorii, iar toți angajații companiilor cu codurile de mai sus, indiferent de ocupația lor, apar drept angajați în IT (deși ei se ocupă de contabilitate, resurse umane, marketing, management executiv etc. și nu de programare). În sfera IT ar intra, după delimitarea realizată de aceiași autori, companiile cu activități din grupa 582, din diviziunea 62 și, discutabil, din grupa 631, acestea aducând în 2018 doar 64,2% din valoarea adăugată asociată sectorului în România.

Personalul

În anul 2019 în România funcționau 18.183 de companii cu coduri CAEN 62, iar în 2020 numărul acestora a crescut la 19.809, odată cu numărul actorilor crescând și cifra de afaceri realizată de aceste companii, de la 29,5 miliarde de lei în 2019 la 32,4 miliarde de lei în 2020, dar și profiturile, de la 3,9 miliarde de lei în 2019 la 4,7 miliarde de lei în 2020. Numărul de angajați a crescut și el, ajungând în 2020 la 113.240 de persoane, față de 109.325 în 2019 (Reștea, 2021). Aceste date

nu includ Bitdefender (CAEN 5829, cu o cifră de afaceri de 869 de milioane de lei în 2020, 1.354 de angajați și profit de 140 de milioane de lei) și Vitesco Technologies din Timiș, ale cărei date pentru 2020 nu erau depuse la data scrierii materialului citat de noi mai sus dar care a avut o cifră de afaceri de 859 de milioane de lei în 2019. Același studiu arată că primele zece companii din industrie au peste 20% dintre angajații din domeniu, cel mai mare angajator fiind IBM (3.291 persoane), urmat de Amazon din Iași (3.209 persoane) și Endava din Cluj (2.965 persoane).

Un studiu Termene.ro realizat asupra 23.000 de companii din IT&C, care și-au depus datele financiare pentru 2018, 2019 și 2020 arată că 2020 a adus o scădere a numărului de angajați în sector, până la aproximativ 117.000 de persoane, după ce în 2019 numărul acestora atingea aproape 12.0000 (AGERPRES, 2021). În 2021 în sectorul IT din România lucrează peste 220.000 de angajați, ne arată o altă sursă, majoritatea în București, Cluj, Iași, Timiș și Brașov, cu 70% mai mulți decât în 2008 (Mihai, 2021). Companiile din acest sector sunt printre cele mai atractive pentru românii care caută un loc de muncă. Un studiu CATALYST Solutions (2021) realizat în perioada decembrie 2020 – aprilie 2021 pe 14.347 de respondenți cu profil business, IT&C, inginerie și științe sociale arată că industria IT (hardware și software) atrage atât studenții, cât și profesioniștii care doresc să se angajeze, 30% dintre angajatorii de top din România fiind companii de tehnologie și 15% companii din automotive, cap de listă fiind Microsoft.

Performanțe economice

Capitalul străin și investițiile străine directe au un impact semnificativ pe piața de IT din România. Modelul de afaceri predominant al actorilor mari din industria IT din România este *outsourcing-ul nearshore*, rolul filialelor românești fiind

acela de centre de cost, fără putere de decizie și fără autonomie comercială, care se concentrează asupra unor activități cu o complexitate relativ redusă, și nu pe activități integrate, valoarea adăugată generată de aceste filiale fiind relativ redusă la nivelul lanțului valoric global al multinaționalelor din sector. Dinamica este explicată și prin faptul că marile companii preferă să contabilizeze activitățile cu valoare adăugată mare în paradisuri fiscale (Cipru, Irlanda), lucru care face ca în locuri cum este România, unde forța de muncă este relativ ieftină, să se realizeze activități de bază sau intermediare de producție (vezi tabelul 1).

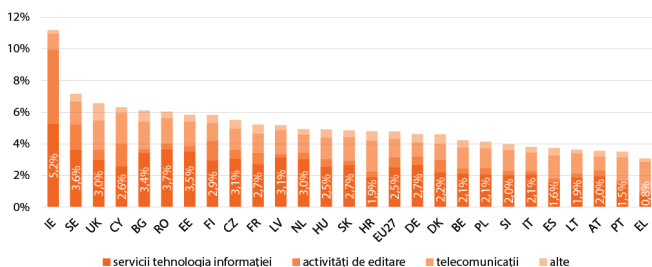
Piața domestică este subdezvoltată, declara Gabriela Mechea, Directoare Executivă ANIS (Reștea, 2021), așadar multe dintre companiile din sectorul IT&C din țară, indiferent dacă oferă spre vânzare produse finite sau dacă acoperă activități intermediare în lanțul de producție, sunt nevoite să adopte strategii de internaționalizare, activitățile de export fiind principala sursă de business. Veniturile a 75% dintre ele vine de pe piețe externe, ne spune aceeași sursă. Sectorul IT din România are însă o pondere semnificativă în raport cu **exporturile totale** ale țării (3,7%), doar Finlanda, Suedia și Irlanda înregistrând valori mai mari, contribuția lor valorică fiind de doar 1,7%, ceea ce ne arată că vorbim, de fapt, despre o economie care exportă mai puține produse industriale decât celelalte țări din Uniune și nu despre performanțe aparte în ce privește exporturile IT. Totuși, din 2013 până în 2019 exporturile de servicii informatice realizate de companii din România au crescut mult: 279 de milioane de euro în primul trimestru al anului 2013, comparativ cu 1.182 de milioane de euro în trimestrul al patrulea al anului 2019 (Guga & Spătari, 2021).

Tabel I. Capitalul străin în România în 2018

	Economia concurențială	Industria prelucrătoare	Informații și comunicații	Editare software	Telecomunicații	Servicii informatice	Procesare date
intreprinderi	5,5%	8,5%	7,3%	12,2%	4,6%	9,0%	6,3%
cifra de afaceri	51,5%	71,5%	65,8%	60,9%	73,1%	66,4%	49,9%
valoarea adăugată	44,7%	65,9%	64,9%	60,2%	64,8%	69,2%	
marja operațională	45,9%	74,9%	58,0%	54,1%	69,1%	43,6%	
salariați	29,2%	48,5%	51,8%	54,9%	43,2%	62,9%	45,7%
productivitatea aparență a muncii (mii € / persoană / an)	28,2	22,5	40,5	44,9	64,0	34,2	:
capital străin din total)	18,4	16,6	32,3	41,0	42,7	31,1	18,4
total sector	191,7	179,6	132,6	138,7	286,9	118,3	:
capital străin total sector	187,2	164,0	162,9	145,0	256,8	132,5	195,1
costul mediu cu personalul (mii € / persoană / an)	14,8	12,6	26,6	32,5	22,3	29,0	:
total sector	10,1	10,2	20,7	29,0	16,8	24,5	10,7
capital străin total sector	9,6	9,1	17,4	16,9	21,4	10,3	:
marja operațională (% din cifra de afaceri)	10,8	8,6	19,7	19,0	22,6	15,7	25,4
capital străin total sector	11,2	8,8	5,2	1,8	20,2	1,9	:
investiții per persoană ocupată (mii € / an)	6,5	5,9	4,8	2,2	15,5	1,9	0,9
total sector	5985,8	14528,5	4490,3	3984,9	38610,1	2801,5	1008,5
cifra de afaceri per întreprindere (mii € / an)	640,9	1718,6	500,8	795,6	2449,8	380,5	126,4
total sector	42,8	131,8	55,9	53,7	198,0	54,7	26,2
capital străin total sector	8,1	23,0	7,9	11,9	21,2	7,8	3,6

Sursa: EUROSTAT în Guga & Spățari, 2021

Raportat la valoarea adăugată, în 2019 sectorul IT (CAEN 62 și 63) aducea aproximativ 3,9% iar întregul sector IT&C atingea 6,1%. Ponderea sectorului IT din economia unor țări ca Germania, Polonia sau Austria nu s-ar datora totuși productivității superioare a românilor, ci faptului că, în sine, economia României este în ansamblu mai slab productivă (Guga & Spătari, 2021; vezi figura 1).

Figura 1. Contribuția sectorului IT&C la formarea PIB-ului național în 2018 (% din valoarea adăugată brută).

Sursa: EUROSTAT în Guga & Spătari, 2021

În 2020, sectorul IT&C a avut o contribuție de 7,5% la PIB-ul României, în creștere cu două procente față de 2019 (Pele, 2020). Estimările arată că în 2025 am putea discuta chiar de o contribuție care să atingă 20% din PIB-ul țării sau să aducă 42 de miliarde de euro în plus, asta în condițiile în care România ar accelera digitalizarea într-o manieră asemănătoare `Digital Frontrunners` (Belgia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Suedia) (McKinsey, 2018). Îndepărtându-ne de proiecții și revenind la timpul prezent, putem spune cu certitudine că în primele șase luni ale anului 2020 acest sector a generat o creștere cu 0,6% PIB-ului României și că în 2019, deși a generat numai 0,4% din creșterea PIB-ului, aceasta echivalează cu jumătate din contribuția comerțului (Pele, 2020).

Asociația Patronală a Industriei de Software și Servicii (ANIS, 2020) arăta că în primul trimestru al anului 2020 industria de profil a contribuit cu 40% la creșterea economiei românești, atingând 6% din PIB. Doar în București existau la acel moment peste 83.000 de specialiști IT, angajați de 118 companii tech. În ultimii șapte ani, adunând investiții de peste 1,1 miliarde de euro în start-up-uri tech, România a urcat pe al șaselea loc la nivelul Uniunii Europene în ce privește numărul de absolvenți de studii superioare în domeniul IT&C, peste 27.000 de studenți înmatriculându-se anual la programele oferite de facultățile cu profil tehnic.

Performanțele economice ale celor mai mari zece companii de software, așa cum sunt ele reflectate de Forbes România, arată că acestea au avut în 2020 o **cifră de afaceri** de peste un miliard de euro, în creștere față de 2019, când s-a ridicat la 933,9 milioane de euro, topul fiind condus de Oracle România, cu o cifră de afaceri de aproape 167,7 milioane de euro, urmată de Ericsson Telecommunications România cu 161,3 milioane de euro. Amazon Development Center România a crescut cu 37,9% în 2020 față de 2019, iar NG Business Shared Services B.V. Amsterdam – Sucursala București a înregistrat o creștere a cifrei de afaceri cu 32,4%. Profiturile nete ale companiilor de software din România analizate de Forbes au ajuns în 2020 la 59,9 milioane de euro, în creștere față de 2019, când au atins 57,7 milioane de euro (Costea, 2021). **Veniturile companiilor din sector au crescut** în 2020 până la 33,1 miliarde de lei, cu 2,5% mai mult față de 2019 și semnificativ mai mari decât în 2018, când atingeau 25 de miliarde de lei. În ce **privește riscul de intrare în insolvență** a jucătorilor din acest sector, în 2018 din 100 de companii 28 aveau un risc ridicat, în vreme ce în 2020 doar o companie din patru înregistrează acest risc (Neagoe, 2021).

Aceste date ne spun că deși unele sectoare au resimțit un impact semnificativ al pandemiei, cum e cazul turismului, care a scăzut cu 60% în 2020 (AGERPRES, 2020), mai mulți actori din IT&C par să fi tras lozuri câștigătoare, contextul favorizând afacerile pentru care tehnologia și serviciile asociate sunt vitale. Companiile mici, cum este Headlight Solutions din Brașov, care produce soluții software și hardware pentru securitate, au înflorit. Compania menționată, a avut în 2020, o cifră de afaceri de 12.000.000 de euro, după ce în 2019 se apropia de 500.000 de euro (Stroe, 2021). Nu este o situație unică. O altă companie mică, SuperOkay, are un venit lunar de peste 175.000 de dolari per angajat (Andriescu, 2021).

Concluzii

Activitatea IT crește în România, în principal susținută de exporturi, iar contextul pandemic, în care digitalizarea a primit un imbold și cererea de servicii și de produse IT a crescut, face ca această industrie să fie tot mai „pe val”. După cincisprezece ani în care a crescut susținut, a devenit dintr-un sector aproape ne semnificativ o sursă reală de creștere a PIB-ului țării (Guga & Spătari, 2021). Există IMM-uri românești în sector care performează și care au înregistrat creșteri semnificative în ultimii ani, iar atractivitatea locurilor de muncă în domeniu este deosebită. Totuși, multe dintre afacerile din acest sector aduc în prim plan activități cu o complexitate redusă și valoare adăugată mică, ceea ce face ca discuțiile despre potențialul de creștere și potențialul impact major la nivel național, prezentate în paginile anterioare, să fie sub semnul *wishful thinking* dacă măsuri concrete nu vor fi luate pentru a transforma economia României în ansamblu într-una care să poată fi măsurată alături de *Digital frontrunners* ai Europei. Viteza bună a Internetului și numărul mare de conexiuni sunt instrumente care ar putea lucra în favoarea creșterii sectorului, la fel și

dorința candidaților de a lucra în domeniu, însă acestea nu sunt nici pe departe suficiente pentru a ne putea aștepta la rezultate financiare ieșite din comun ale companiilor de pe piață, care să propulseze PIB-ul în anii ce vin.

Există o lumină la capătul tunelului? Da. În România sunt oameni inteligenți, care au cunoașterea necesară și dorința de a-și face bine treaba, reziliență, antifragilitate, energie, doar că au nevoie de proiecte și de sprijin pentru proiectele lor, de un masterplan, de predictibilitate, de susținere din partea autorităților. Pentru a construi bine. Aici. În România.

Bibliografie

- AGERPRES (2020, 27 decembrie). Retrospectivă 2020/Turism în pandemie: Vacanțele anulate, afaceri înscădere și pachete adaptate vremurilor. <https://www.agerpres.ro/economic-intern/2020/12/27/retrospectiva-2020-turism-in-pandemie-vacante-anulate-afaceri-in-scadere-si-pachete-adaptate-vremurilor-634216>
- AGERPRES (2021, 30 iunie). Veniturile companiilor de IT din România au crescut la 33,1 miliarde de lei, în 2020 – analiză. https://www.economica.net/veniturile-companiilor-de-it-din-romania-au-crescut-la-331-miliarde-de-lei-in-2020-analiza_519634.html
- AGERPRES (2021, 4 octombrie). Sondaj INSCOP. <https://www.agerpres.ro/social/2021/10/04/sondaj-inscop-pest-80-dintre-romani-considera-ca-lucrurile-in-tara-se-indreapta-intr-o-directie-gresita-790305>
- Andriescu, V. (2021, 22 septembrie). Topul companiilor de IT din România în funcție de venituri per angajat. <https://start-up.ro/topul-companiilor-de-it-din-romania-in-functie-de-venituri-per-angajat/>
- ANIS (2020, 10 octombrie). ANIS: Centrul European de Securitate Cibernetică de la București înseamnă validarea expertizei românești într-un domeniu complex. <https://www.agerpres.ro/economic-intern/2020/12/10/anis-centrul-european-de-securitate-cibernetica-de-la-bucuresti-inseamna-validarea-experti-zei-romanesti-intr-un-domeniu-complex-625878>

- Autoritatea Națională pentru Administrare și Reglementare în Comunicații (2020). Raportul anual 2020. www.ancom.ro
- Banca Mondială (2020). SME Finance. <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>
- Banca Mondială (2021). World Development Indicators. <https://data-topics.worldbank.org/world-development-indicators/>
- CATALYST Solutions (2021, 21 mai). Top 100 Cei Mai Doriti Angajatori din România in 2021 stabiliți de peste 14.000 de respondenți. <https://www.catalyst.ro/top-100-cei-mai-doriti-angajatori-din-romania-2021-stabiliti-de-peste-14-000-de-respondenti/>
- CIA (f.a.). The World Factbook: Romania. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/romania/#economy>
- codecool (2019, 8 octombrie). Starea domeniului IT în România – deficit de peste 15.400 de programatori. <https://codecool.com/ro/blog/studiu-deficit-programatori-romani/>
- Comisia Europeană (2003). *COMMISSION RECOMMENDATION of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (2003/361/EC)*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:124:0036:0041:en:PDF>
- Comisia Europeană (2008, 25 iunie). *Think Small First. A Small Business Act for Europe. COM (2008) 394 final*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52008DC0394>
- Comisia Europeană (2015). *European User guide to the SME Definition. Ref. Ares (2016) 956541 – 24/02/2016*. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/conferences/state-aid/sme/smedefinitionguide_en.pdf
- Comisia Europeană (2018). *2018 SBA Fact Sheet Romania*. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/32581/attachments/24/translations/en/renditions/native>
- Comisia Europeană (2019). *SBA Factsheet Romania 2019*. https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/performance-review_en
- Comisia Europeană (2020). Entrepreneurship and small and medium-sized enterprises (SMEs). https://ec.europa.eu/growth/smes/support/networks_en
- Comisia Europeană (2020, 11 mai). Previziunile economice pentru România. https://ec.europa.eu/romania/news/20201105_previziunile_economice_toamna_romania_ro

- Corcodel, Ș.-F. (2020). Nivelul și dinamica performanțelor IMM-urilor. In O. Nicolescu (Ed.). *Carta Albă a IMM-urilor din România 2020* (Ed. 18, pp. 80–110). Pro Universitaria.
- Costea, G. (2021, 5 iulie). Topul celor mai mari companii de software din România. *Forbes*. <https://www.forbes.ro/topul-celor-mai-mari-companii-de-software-din-romania-221631>
- DIW ECON (2018, 18 mai). SMEs Performance Review 2017/2018. www.diw-econ.com.
- DIW ECON (2018, 27 iulie). SMEs Performance Review 2017/2018. Methodological Note on WP 3. www.diw-econ.com.
- D.P. (2021a, 4 noiembrie). BERD și-a îmbunătățit la 7,2% previziunile privind creșterea economiei românești în 2021 / Principalul risc la adresa prognozei este evoluția pandemiei, România având a doua cea mai scăzută rată de vaccinare din UE. *Hotnews*. https://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-25156271-berd-imbunatatit-7-2-previziunile-privind-cresterea-economiei-romanești-2021-principalul-risc-adresa-prognozei-este-evolutia-pandemiei-romania-avand-doua-cea-mai-scazuta-rata-vaccinare-din.htm
- D.P. (2021b, 4 noiembrie). CITR: Numărul companiilor mari aflate în stare de insolvență iminentă a fost, în 2020, la cel mai ridicat nivel din ultimii ani. *Hotnews*. https://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-25156841-citr-numarul-companiilor-mari-aflate-stare-insolventa-iminenta-fost-2020-cel-mai-ridicat-nivel-din-ultimii-ani.htm
- F.B. (2021, 4 noiembrie). Apetitul pentru investiții al IMM-urilor are o frână în această perioadă. Măsurile guvernamentale de anul trecut au câștigat timp, nu au rezolvat problemele. Oficial Coface: Un om sărac și îndatorat care primește un împrumut nu este un om care a câștigat la Loto. *Hotnews*. https://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-25156870-apetitul-investitiei-imm-franare-masurile-guvernamentale-castigat-timp-nu-rezolvat-problemele-oficial-coface-sarac-indatorat-imprumut-nu-castigat-loto.htm
- Gabrielsson, M., Kirpalani, V. H. M., Dimitratos, P., Solberg, C. A., & Zucchellag, A. (2008). Born globals: Propositions to help advance the theory. *International Business Review*, 17(4), 385–401. <http://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2008.02.015>

- Geiselberger, H. (Ed.) (2017). *Marea Regresie: de ce trăim un moment istoric*. Editura Art.
- Guda, I. (2020). *Economia în vremea coronavirusului. Ghid de bune practici pentru antreprenori și politicile publice*. Publica.
- Guga, Ș., & Spatari, M. (2021, martie). *Excepția care confirmă regula. Evoluții în sectorul IT din România*. Friedrich Ebert Stiftung & Syndex. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/buka-rest/17692-20210401.pdf>
- Hope, K. (Ed.). (2018). *Annual Report on European SMEs 2017/2018. The 10th anniversary of the Small Business Act. SME Performance Review 2017/2018. Catalogue number ET-AB-18-001-EN-N, DOI 10.2873/248745*. https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en
- Hope, K. (Ed.) (2019a). *Annual Report on European SMEs 2018/2019. Research & Development and Innovation by SMEs*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6a34664-335d-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>
- Hope, K. (Ed.) (2019b). *Annual Report on European SMEs 2018/2019. Research & Development and Innovation by SMEs. Background Document*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cadb8188-35b4-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en>
- Hope, K. (Ed.) (2021, iulie). *Annual Report on European SMEs 2020/2021. Digitalisation of SMEs. SME Performance Review 2020/2021*. <https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/document-store/SME%20Annual%20Report%20-%202021.pdf>
- Johanson, J., & Vahlne, J. E. (1977). The Internationalization Process of the Firm-A Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments. *Journal of International Business Studies*, 8(1), 23-32. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490676>
- McKinsey (2018). *The rise of Digital Challengers. How digitization can become the next growth engine for Central and Eastern Europe*. https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise-of-Digital-Challengers_Perspective-on-Romania.pdf
- Mihai, A. (2021, 20 iunie). România a ajuns la 220.000 de IT-ști, cu 70% mai mult față de 2008. Numărul de angajați din IT&C din Cluj și din Iași a crescut de patru ori în ultimii 12 ani. Angajații

- din sectorul IT&C reprezintă 4% din totalul angajaților la nivel național. *Ziarul Financiar*. <https://www.zf.ro/eveniment/romania-ajuns-220-000-it-sti-70-mult-fata-2008-numarul-angajati-it-c-20137425>
- Ministerul Economiei și Fianțelor (2008). Ordinul numărul 1862/ din 13 iunie 2008. <https://lege5.ro/Gratuit/geytqjnwge/definitii-ordin-1862-2008?dp=gm3tcmjshaytc>
- Neagoe, O. (2021, 30 iunie). Industria IT din România: profiturile cresc, numărul angajaților scade. *Revista BIZ*. <https://www.revistabiz.ro/industria-it-din-romania-profiturile-cresc-numarul-angajatilor-scade/>
- Niculescu, O. (coord.) (2019). *Carta Albă a IMM-urilor din România*. Ediția a XVII-a. ProUniversitaria.
- Niculescu, C. (2020a). Mediul de afaceri. În O. Nicolescu (Ed.). *Carta Albă a IMM-urilor din România 2020* (Ed. 18, pp. 28–54). Pro Universitaria.
- Niculescu, C. (2020b). Impactul Evoluțiilor Economice Complexe Naționale și Internaționale asupra IMM-urilor În O. Nicolescu (Ed.). *Carta Albă a IMM-urilor din România 2020* (Ed. 18, pp. 55–79). Pro Universitaria.
- Nițu, C. (2020, 10 iunie). Top 10 țări cu cele mai rapide conexiuni la internet în 2020. România se menține printre frunțași. <https://www.go4it.ro/content/internet/top-10-tari-conexiuni-internet-romania-19147540/>
- Pele, A. (2020). Țintă națională: IT&Tech, spre 20% din PIB în 10 ani. *Croniclele Curs de Guvernare*, no. 92, nov. 2020, pp. 100–103.
- Radu, L., & Dobrescu, P. (2019). *Țară fără proiect. Dezvoltare inegală, subdezvoltare structurală*. comunicare.ro.
- Reștea, K. (2021, 2 septembrie). Topul celor mai puternice companii de IT din România și o radiografie a industriei. ANIS: „Nu avem o piață internă/75% din venituri sunt realizate din exporturi”. <https://economedia.ro/top-cele-mai-puternice-companii-de-it-din-romania-si-o-radiografie-a-industriei-anis-nu-avem-o-piata-interna-75-din-venituri-sunt-realizate-din-exporturi.html#.YT8ORp0zY2w>
- Roșu, R. (2021, 16 februarie). Surpriză: Economia României a scăzut în 2020 cu numai 3,9%, un rezultat foarte bun în condițiile în care previziunile de la începutul crizei indicau o cădere de

- 7–8%. În T4 PIB-ul a crescut cu 5,3% față de T3. *Ziarul Financiar*. <https://www.zf.ro/companii/surpriza-economia-romaniei-scazut-2020-numai-3-9-rezultat-foarte-bun-19919684>
- Sapienza, J. H., Autio, E., George, G., & Zahra, S. A. (2006). A Capabilities Perspective on the Effects of Early Internationalization on Firm Survival and Growth. *Academy of Management Review*, 31(4), 914–933. <https://doi.org/10.2307/20159258>
- Schwab, K. (2016, 14 ianuarie). The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>
- Schwab, K. (2021, 25 ianuarie). Stakeholder Capitalism: Building the Future | DAVOS AGENDA 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=LQ3Q-CD0XIQ>
- Statista (2021). Annual net income of Amazon.com from 2004 to 2020. <https://www.statista.com/statistics/266288/annual-et-income-of-amazoncom/>
- Stroe, A. (2021, 18 februarie). Businessul care a crescut ca Făt-Frumos din povești: într-un an cât alții-n șapte. Cum a reușit să facă un salt de la sub 500.000 de euro la 12 milioane. *Business Magazin*. <https://www.businessmagazin.ro/business-hi-tech/un-salt-de-milioane-19917836>
- Ujică, S. (2021, 5 mai) România, țara cu cel mai rapid internet din Europa. Pe ce loc ne clasăm în topul mondial. *Aleph News*. <https://alephnews.ro/tehnologie/romania-tara-cu-cel-mai-rapid-internet-din-europa-pe-ce-loc-ne-clasam-in-topul-mondial/>
- Uniunea Europeană. (2014). *Sprrijinirea internaționalizării IMM-urilor*. http://publications.europa.eu/resource/ellar/dd69f968-fea2-4034-90d5-7a648574618f.0002.01/DOC_1
- Vătămănescu, E.-M., Andrei, A. G., Nicolescu, L., Pinzaru, F., & Zbucnea, A. (2017). The Influence of Competitiveness on SMEs Internationalization Effectiveness. Online versus Offline Business Networking. *Information Systems Management*, 34(3), 205–219.
- Vătămănescu, E.-M., Gorgos, E.-A., Ghigiu, A. M., & Pătruș, M. (2019). Bridging Intellectual Capital and SMEs Internationalization through the Lens of Sustainable Competitive Advantage: A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 11(9), 2510.

- Zahra S. A., Ireland R. D., & Hitt, M. A. (2000). International expansion by new venture firms: International diversity mode of market entry technological learning and performance. *Academy of Management Journal*, 43(5), 925–951. <https://doi.org/10.5465/1556420>
- Zuckerberg, M. (2021, 28 octombrie). Connect 2021: our vision for the metaverse. <https://www.facebook.com/zuck/videos/1898414763675286>